

Наталія Вараксіна,

зав. відділу Державної науково-педагогічної бібліотеки України
ім. В. О. Сухомлинського

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ З ПИТАНЬ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

Розглянуто створення моделі єдиного галузевого інформаційного ресурсу ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек, яка стане науковим підґрунтям для прийняття стратегічних рішень щодо подальшого формування та розвитку зазначеного ресурсу.

Ключові слова: моделювання, паспортизація, електронний каталог, бази даних, модель інформаційного ресурсу, паспорт фонду, паспорт-характеристика електронного каталогу, єдиний галузевий інформаційний ресурс (ЄГІР).

Сконцентровані в бібліотеках знання мають важливе значення для задоволення інформаційних потреб користувачів. Сучасний темп росту обсягів інформації та недостатнє фінансування наукових бібліотек призводить до зниження ефективності формування їхніх ресурсів, що негативно позначається на задоволенні інформаційних запитів фахівців. Тому раціональне формування інформаційного ресурсу (ІР) бібліотеки, його збереження й використання є одним із найважливіших напрямів у роботі книгозбірні, засобом реалізації її соціальних функцій. Виходячи із завдань бібліотеки визначається призначення й мета ІР, стратегія його формування.

Стратегія формування ІР ґрунтується на методах наукового пізнання, зокрема на методі моделювання. Теоретичні аспекти та технологія моделювання фонду достатньо вивчені. Активно досліджували це питання такі бібліотекознавці: Л. Б. Богданова [2], А. Н. Барабанов, Т. С. Васильєва [2], М. П. Васильченко [3], Ю. В. Григор'єв, В. В. Дацюк [9], В. І. Заборова [4], Л. Карпова [9], Н. С. Карташов, А. Г. Куликова, А. В. Маркіна [6, 7], О. Матвійчук [8], В. Матусевич [5], І. Д. Нілова [9], Е. А. Політова [10], Т. П. Рошупкіна [12], Н. Ф. Самохіна [13], Г. П. Старушенко [14], Ю. М. Столяров [15], Т. Ю. Теплова [12], В. І. Терьохин, Г. І. Чижкова та ін.

Здійснений аналіз джерельної бази показав, що багато уваги приділялося моделюванню фондів як масових, науково-технічних, наукових,

національних бібліотек, так і бібліотек ВІІЗ, [2, 4, 5, 10, 12, 13], але дуже мало уваги приділялося вивченню стану інформаційного ресурсу освітянських бібліотек, за винятком шкільних [8, 3, 9].

Як зазначено у термінологічному словнику «Библиотечное дело» (1986 р.), «моделювання фонду – відтворення або встановлення за допомогою моделей властивостей і параметрів бібліотечного фонду з метою їх дослідження і подальшої оптимізації. Моделювання застосовується як для вироблення наукових уявлень про фонд, так і для прогнозування його розвитку» [1, с. 85]. Моделювання – процес, що створює умови для цілеспрямованого, раціонального комплектування, організації та управління ІР. Використання цього методу допомагає уникнути помилок.

У вищезазначеному термінологічному словнику наводиться визначення моделі фонду – це «... абстрагований образ, що відображає в обмеженій множині сутнісних властивостей, основні характеристики фонду у їх зв'язках і опосередкуваннях» [1, с. 85].

Модель створює образ ІР, що відображає в мініатюрі всі параметри, межі, рівні наповнення документами. Заміна реального об'єкта моделлю дозволяє змінювати його властивості, вивчати зміни поведінки, прогнозувати наслідки змін, тобто проводити ті дії, які неможливо робити з реальним об'єктом. Для вивчення вже існуючого ІР використовують реальні моделі, а для планування його майбутнього стану – ідеальні, в яких відображаються бажані якісні і кількісні параметри.

Ідеальна модель будується перспективною, прогнозує розвиток ІР, передбачає довгий час функціонування бібліотеки і є еталоном, за яким потім створюється реальний ІР.

Реальна модель дозволяє аналізувати сучасний стан ресурсу, прогнозувати його розвиток та на цьому підґрунті виробляти рекомендації щодо його подальшого вдосконалення.

Для відображення основних параметрів ІР як складної динамічної системи використовують різні види моделей, які, зокрема, пропонував Ю. М. Столяров. Доповнюючи одна одну, ці моделі створюють абстрагований образ ІР. Учений підкреслює, що у практиці бібліотекознавства використовують моделі, вибрані залежно від розв'язуваних завдань, зокрема, 1) описова (вербальна); 2) математична (кількісно-галузєва); 3) структурна (тематико-типологічна); 4) бібліографічна [15, с. 121–136].

Ю. М. Столяров [15, с. 121–136] та В. І. Заборова [4] зазначають, що вербальна модель є основою для подальших моделей управління

ресурсом. Вона є своєрідним паспортом бібліотеки, в ній у словесній формі визначаються завдання книгозбірні. У цій моделі вказується спеціалізація бібліотеки, характеризуються її структурні підрозділи, визначаються види і типи видань та кількість примірників. Моделювання може охоплювати як ресурси окремої бібліотеки чи її підрозділів, так і сукупний ресурс тієї чи іншої бібліотечної системи.

Також учені зазначають, що у бібліотечній практиці досить широко застосовуються методи математичного моделювання та елементи математичних моделей. У плануванні роботи бібліотек і в бібліотечній статистиці часто використовуються основні показники: обертаність, книговидача, книгозабезпеченість, читаність та ін.

Тематико-типологічні плани (ТТП) комплектування (профіль комплектування) як структурна модель бібліотечного фонду надійно увійшли в практику роботи бібліотек виконують нормативну й прогностичну функцію. Поряд з ТТП окремих книгозбірень складаються зведені ТТП бібліотек регіону, галузі або групи, які стають інструментом координації їхнього комплектування.

Під бібліографічною моделлю бібліотечного фонду розуміється перелік книг, наявність яких є обов'язковою в бібліотеках певного типу та виду. Така модель може бути реалізована у формі типових (примірних) каталогів, списків книг «ядра» бібліотечного фонду та ін.

З метою виявлення стану забезпечення фахових інформаційних потреб освітян України, цілісного уявлення про стан ІР мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України та його відповідності запитам суспільства було проведено роботу щодо вивчення ІР зазначених вище книгозбірень та визначення перспектив їх розвитку.

Ця робота виконувалася у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (2006–2010 рр.; наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., с. н. с.).

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- аналіз наукових праць та науково-практичного досвіду галузі щодо моделювання фонду;
- аналіз нормативно-технічних документів (ДСТУ, міждержавних стандартів тощо);
- визначення етапів проведення паспортизації фондів та електронних каталогів книгозбірень мережі;
- розроблення пакету документів (форма паспорта фонду та

електронного каталогу, методичні рекомендації щодо їх заповнення, таблиці, які відображають об'єм та структуру фонду тощо).

Для здійснення вищезазначеного у 2009 р. фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розроблено паспорт фонду і паспорт-характеристику електронного каталогу бібліотеки та методичні рекомендації щодо їх заповнення. Для оптимізації проведення паспортизації було визначено таку послідовність: насамперед проводилася паспортизація окремих фондів бібліотеки (фонд відділу наукової організації та зберігання фонду, фонд документів іноземними мовами та фонд філії 1), підфондів читальних залів та окремих колекцій й електронного каталогу бібліотеки. Паспорти заповнювались співробітниками Бібліотеки, які відповідають за організацію фонду та окремих під фондів. В подальшому вони зберігаються у документах відділу. Після закінчення паспортизації заповнені окремі паспорти були зведені в єдиний паспорт фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який став загальним реєстраційним та технологічним документом Бібліотеки. За такою же методикою був створений загальний паспорт-характеристика електронного каталогу Бібліотеки: укладалися паспорти на окремі бази даних, які заповнювали працівники відділів, що відповідальні за їх створення, наповнення та збереження.

Паспортизація фонду та електронних ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського дозволила не тільки створити реєстраційний документ із загальними відомостями про історію та сучасний стан її ресурсу, а й побачити реальний стан, виявити недоліки у його формуванні, уточнити питання щодо його збереження і використання. Розгорнута і повна інформація, яку містять паспорти, уможливила ухвалення стратегічних рішень щодо подальшого розвитку ресурсу державної спеціальної книгозбірні, допомогла систематизувати роботу з ним, що сприяло ефективному керуванню його розвитком, а також відстежувати роботу з його безпеки, планувати заходи щодо збереження та використання ресурсу, здійснювати нагляд за дотриманням правил користування ресурсом читачами та персоналом бібліотеки, оцінювати фізичний стан та безпеку приміщень, в яких він розташований.

Єдиний галузевий інформаційний ресурс (ЄГІР) – це система взаємопов'язаних інформаційних ресурсів (бібліотечних фондів та засобів ІКТ), яка формується на основі обов'язкової координації за відомчим і галузевим принципом із метою спільного використання установами та закладами освіти різних рівнів відповідної галузі [11].

Впродовж 2010 р. до освітянських бібліотек мережі, а саме: шкільних

бібліотек, бібліотек ВНЗ III-IV р. а., установ НАПН, Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки, науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва було надіслано бланки паспортів фонду та електронного каталогу з методичними рекомендаціями і отримано від більшості бібліотек відповідні дані.

Відомості, отримані в результаті паспортизації шкільних бібліотек, свідчать про те, що в Україні функціонує 19 288 загальноосвітніх навчальних закладів, з них 17 399 мають у своїй структурі шкільні бібліотеки, у 1 149 закладах вони не передбачені штатним розкладом [11].

Після опрацювання даних фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вперше визначено кількісні показники ЄГІР бібліотек освітянської мережі на 01.01.10 р., а саме:

- загальний фонд різних видів бібліотек мережі, яку очолює ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, налічує 341 836 523 прим.;

- загальна кількість БЗ в ЕК бібліотек мережі – 3 244 247 БЗ.

На жаль, проведення детальнішого аналізу наразі не видається за можливе, оскільки діюча система статистичної звітності є вкрай недосконалою. Тож, сподіваємося виправити ситуацію у найближчі роки.

Таким чином, проведений вперше в Україні збір відомостей щодо фондів освітянських бібліотек дав можливість перейти до аналізу умов збереження і використання документів, їх відповідності інформаційним потребам користувача. Це дозволить визначити перспективи ефективного функціонування ІР бібліотеки та постановку реальних завдань в області його формування, організації та управління.

Вищезазначене дало підстави для таких висновків:

- здійснений аналіз показав необхідність уточнення та удосконалення форм для збору статистичних даних; удосконалення ведення розділів у книгах сумарного обліку фонду в освітянських книгозбірнях згідно з типовими ознаками педагогічних бібліотек; уточнення наявної кількості примірників за типовою ознакою.

- після проведеної фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського паспортизації бібліотек ЗНЗ із загальної кількості шкільних бібліотек тільки 21 % має комп'ютерну техніку і тільки 9 % підключено до Інтернету.

- також було визначено наявність веб-порталу, АБІС «ІРБІС», формування різних видів електронних ресурсів, потужний технічний парк у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України як у головній бібліотеці мережі;

- з 42 бібліотек ВНЗ III-IV р. а., що входять до мережі, – 35 мають

різне ліцензоване програмне забезпечення («ІРБІС», «УФД/Бібліотека», «АЛЕФ», UNILIB);

- з 27 бібліотек ІППО – тільки 8 комп'ютеризовані й мають АБІС «ІРБІС», «Славутич»;

- дві науково-педагогічні бібліотеки України, а саме: Миколаївська та Львівська комп'ютеризовані, мають АБІС «ІРБІС», створюють електронні каталоги тощо;

- п'ять бібліотек інститутів НАПН України недостатньо комп'ютеризовані, дві бібліотеки мають АБІС: «УФД», «ІРБІС», дві – демоверсії «ІРБІС», одна має не ліцензовану АБІС.

Отже, з огляду на вищезазначене перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережею освітянських бібліотек визначено такі стратегічні завдання на наступні роки щодо формування всеукраїнського єдиного галузевого інформаційного ресурсу для забезпечення фахових потреб науковців і практиків галузі, які зазначені у виступі директора ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогової на міжнародній науково-практичній конференції «Формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з психолого-педагогічних питань та освіти: сучасний стан та шляхи розвитку»:

- розробити Державну програму розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України як вагової складової державного інформаційного ресурсу щодо розвитку науки та освіти;

- реалізувати положення Концепції інформатизації мережі бібліотеки загальноосвітніх навчальних закладів України для піднесення їхньої ролі в навчально-виховному процесі, створивши умови, що сприятимуть наближенню рівня навчання до європейських і світових стандартів;

- ініціювати заснування науково-педагогічних бібліотек в усіх областях України як галузевих інформаційних центрів та науково-методичних центрів шкільних бібліотек держави;

- продовжувати модернізацію діяльності освітянських бібліотек різних видів через перетворення їх на сучасні бібліотечно-інформаційні центри з широким застосуванням ІКТ, Інтернету для надання вільного доступу до інформаційних ресурсів України і світу;

- продовжувати активне формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формах на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

- шляхом координації і кооперації створювати єдиний галузевий інформаційний ресурс спільно з мережею освітянських бібліотек для забезпечення розвитку освіти і науки;

- формувати депозитарій наукових праць НАПН України в електронній формі на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- шляхом інтегрування інформаційних ресурсів з питань педагогіки, психології та освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек освітньої галузі України формувати електронну бібліотеку галузевого спрямування;
- надавати рівний доступ до інтегрованих інформаційних ресурсів користувачам незалежно від їх місцезнаходження;
- створювати єдине вікно доступу до освітніх ресурсів на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, удосконаленню навчально-виховного процесу в закладах освіти різних рівнів, підвищенню професійної та інформаційної культури освітян [11].

Список використаних джерел

1. Библиотечное дело: терминологический словарь / сост. : И. М. Сулова, Л. Н. Уланова ; редкол. : Н. С. Карташов (отв. ред.) [и др.] ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Книга, 1986. – 224 с.
2. Богданова Л. Б. Паспортизация основного книжного фонда Национальной библиотеки Республики Карелия [Электронный ресурс] / Л. Б. Богданова, Т. С. Васильева. – Режим доступа : <http://www.rba.Ru/or/comitet/12/mag10/11.pdf>. – Загл. с экрана.
3. Васильченко М. П. Засади комплектування фонду шкільної бібліотеки / М. П. Васильченко // Шк. б-ка. – 2005. – № 9. – С. 24–25.
4. Заборова В. И. О разработке моделей библиотечных фондов / В. И. Заборова // Моделирование библиотечных фондов : сб. науч. тр. / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина ; редкол. : Н. С. Карташов (пред.) [и др.] – М., 1983. – С. 4–8.
5. Карпова Л. Деякі аспекти моделювання структури фондів національної бібліотеки / Любов Карпова, Вікторія Матусевич // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 15–20.
6. Маркина А. Моделирование фонда: исторический аспект / А. Маркина // Библиотека. – 1997. – № 2. – С. 31–33.
7. Маркина А. Моделирование фонда как способ управления комплектованием / А. Маркина // Библиотека. – 1997. – № 2. – С. 31–33.
8. Матвійчук О. Моделювання бібліотечного фонду / О. Матвійчук // Шк. б-ка. – 2005. – № 9. – С. 20–24.
9. Нілова І. Д. Особливості математичного моделювання бібліотечного фонду загальноосвітньої школи / І. Д. Нілова, В. В. Дацюк // Шк. б-ка. – 2005. – № 9. – С. 25–29.

10. *Политова Е. А.* Построение структурной модели фонда библиотеки НИИ / Е. А. Политова // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1988. – № 4. – С. 9–12.

11. *Рогова П. І.* Формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: стан і шляхи розвитку / П. І. Рогова // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. / НАІПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; редкол.: Т. І. Ківшар (голова), та ін. – К., 2010. – Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку – С. 10–27.

12. *Рощупкина Т. П.* Модель фонда – основа комплектования современной библиотеки [Электронный ресурс] / Т. П. Рощупкина, Т. Ю. Теплова. – Режим доступа : <http://www.lib.omgtu.ru/Data/Pages/341/Roshupkina.doc/>. – Загл. с экрана.

13. *Самохіна Н. Ф.* Документні ресурси наукової бібліотеки: модель обігу документів, рівнева організація / Наталія Самохіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 167 с.

14. *Старущенко Г. П.* Зачем нужен паспорт и как его составить / Галина Петровна Старущенко // Библиотека. – 2003. – № 11. – С. 10–12.

15. *Столяров Ю. Н.* Библиотечный фонд : учебник / Ю. Н. Столяров. – М. : Кн. палата, 1991. – 271 с.